

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

Г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Скопљу, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани, и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

Zagrebački primerak Bohorićeve slovenske (slovenačke) gramatike, 1584.

U zagrebačkoj univerzitetskoj biblioteci nalazi se jedan primerak prve gramatike slovenskog jezika (zajedno prve jugoslovenske gramatike uopće), koju je god. 1584 izdao u Wittenbergu u Nemačkoj na latinskom jeziku najučeniji slovenskih protestantskih pisaca, Adam Bohorić, i to pod naslovom: *Arcticae horulae etc.* (Zimske urice, Zimski satići).

a) Nad rečima naslova knjige „*Arcticae horulae*“ nalazi se potpis: *Francisci Matthiae Maij* (manu propria). Na stražnjoj strani naslovnog lista ispod grbova Koruške, Štajerske i Kranjske napisala je (možda!) ista ruka: *Laus Auctori sempiterna.*

Tko je bio taj Maj ili Maius, ne mogu reći. Svakako pokazuje onaj, koji je napisao potonje reči, veliko štovanje spram Bohoriću kao piscu gramatike.

Na naslovnoj strani knjige, dakle uz naslov nalaze se još dve rukopisne primedbe, obe od druge, ali iste ruke. Pod autorovim imenom (Adam Bohorizh) pripisano je: *Ab ipso Authore dono accepi*, a niže istom rukom: *1585 Sum ex libris M. Jois Weidingi Labacenf. Carniolani.*

Taj M. Ivan (Johannes) Weiding, Ljubljčanin, bio je prijatelj Bohoriću, kad je od njega primio knjigu u dar. Bliže mi ni taj Weiding nije poznat. Iz knjige same se vidi, da je čitao poznati Bohorićev uvod u gramatiku; pripisao je naime vlasnoručno na rub toga uvoda sumarije, i to od onog mesta, gde Bohorić počinje da govori o starini i raširenosti slovenskog (slavenskog) sveta („*Jam si primam originem et vetustatem etc.*“); pripisao je na pr.: *De origine Linguae Sclauonicae. De amplitudine linguae Sclauonicae* itd.

b) Weidingov primerak knjige došao je docnije po svoj prilici u Hrvatsku.¹⁾ Na unutarnoj strani tvrde korice imamo dva ćirilská rukopisa, svaki pisan drugom rukom. Prvi je ovaj:

¹⁾ Nalazi se u knjizi još jedan potpis, ali nečitljiv; sa kolegom g. dr. V. Novakom mogli smo razabrati samo: Gregorić (?) Johannes.

Есаиас на. кн.

Пòле, јест полòшним оу'тним з'ноиѸ |
 ен самени т'н҃га опотакнѣа, ииоу |
 ено зсáло т'н҃га зплазиена, дѣ |
 Ѹзаси кир оуиѣга ѸѣѸиѣ, иепòде |
 зезрамòѸан.

To je slovenački tekst, pisan ćirilicom. Glasi ovako, transkribiran u današnje naše latinsko pismo:

Esaias na 28.

Pòle, jest polòšim u'tim zionu
 en kamen tiga opotaknena, iuu
 eno zkalo tiga zblaznena, de
 uzaki kir unega veruie, nebode
 zezramouan.

Između ćirilskih znakova (slova) napadno je slovo za glas „k“ (kamen, opotaknena, zkalo, uzaki) i slovo za glas „b“ (zblaznena, bode).

Bohorić je na početak svoje gramatike metnuo nekoliko „tabela“ o ćirilskom i glagolskom pismu. Ćirilsko je pismo prikazao u više varijanata. U ćirilskoj azbuci ima kao kurzivni znak za glas *k* slovo: *cc*, a kao kurzivni znak za glas *b* slovo: *π*, dakle mu je slovo *b* jednako kaošto u našem rukopisu, a njegovo slovo *k* podseća toga rukopisa. Hrvatske ćirilске protestantske knjige nemaju tih znakova te je prema tome bezdvojbeno, da je pisac našeg rukopisa pisao ćirilicu po Bohorićevoj azbuci.¹⁾

¹⁾ Karskij u svojoj ćirilskoj paleografiji (Očerky slavjanskoj kirillovoj paleografii, Varšava 1911), str. 198, 184 nema našeg znaka za *b*; za *k* navodi: *π*, dakle dve ne sasvim ravne crte. U Glasniku Zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu IV (1889), p. 70, navodi Ć. Truhelka iz početka XV. veka znak: *cc*, a na str. 72: *C*. U talijanskoj knjizi „Libro dim. Giovambattista Palatino cittadino Romano, Nel qual s'infegna à feriuere etc.“, u kojoj je ćirilска азбука pisana 1545, imà za glas *k* kurzivni znak: *cc*. Što se tiče slova za glas *b*, upozoravam na slovo *b* Divkovićeve bosančice, a i na spomenutu Truhelkinu raspravu u Glasniku IV, 67 (ćirilica s konca XV. veka). Isp. primedbe g. Tih. Djordjevića u „Prilozima“ str. II. 83.

Bez vidnog razloga izmenjuje pisac znakove: *oy*, *ŷ* (inu, zionu, veruje). Ova slova upotrebljava i u slučajevima, gde dandanas u slovenskome pismu pišemo „v“: *usaki* (*vsaki*), ili pišemo i govorimo „v“: *veruje*, *zezramovan*.¹⁾ Ja to tumačim time, da je pisac taj svoj tekst prepisivao iz latinicom pisanog predloga, gde je znak za *u* i *v* često isti.

Čudnovato je, da za glas *s* piše znak *z* (*zkalo*, *uzaki*, *zezramovan*, možda i: *Zionu* — ali: *Esaias* jest). Držim, da je u latiničkom predlogu imao znak, koji je on čitao za *z* te ga prema tome i transkribirao u ćirilicu; bilo bi to na pr. slovo slovenskih protestantskih pisaca: *f* ili *s*. Imali bismo dakle posla sa piscem, koji nije dobro znao ortografiju slovenske protestantske literature. Ipak je moguće misliti i na to, da je stajao, pišući tekst ćirilicom, pod utecajem svoje (možda kajkavske) ortografije, gde je vredio znak *z* češće za glas *s* (napose ispred *k*, *p*, *t*: *nebežki*, *Rimzki*; *preneze*).²⁾

Jednako tumačim: *полошим* mesto: *положим*; u piščevu predlogu bilo je valjda: *poloshim* ili *polofhim*, a to je pisac krivo čitao. Iz toga bih slučaja napose zaključivao, da je pisac bio čovek, koji ili vopće nije dobro znao našeg jezika — kad je mogao pisati: *pološim*! — ili je bio dosti daleko od uže slovenske zemlje te je zbog toga, filologiji nevest, mogao misliti, da se u Kranjskoj govori: *polosim*.³⁾

Čini mi se, da je taj slovenski tekst ćirilicom prepisivao jedan hrvatski kajkavac. Kajkavska latinica jednog Vramca (1578) uopće nije imala kombinacije *fh*, koja je obična kod slovenskih protestantskih pisaca, te je prema tome mogao kajkavački pisac pogrešiti u čitanju slovenskog teksta.

Pita se sad još: Odakle je pisac uzeo slovenski tekst? to jest, iz kojeg slovenskog izvornika? Tekst je deo 28. glave proroka Esaije. Pogledao sam slovensku bibliju Jurja Dalmatina (1584); tu čitamo u 28. glavi: *Pole*, jest *poloshim v' Zjoni en gruntni kamen, en isbran kamen, en vogelni kamen, velike vrédnoŧti, kateri je dobru gruntan. Kateri veruje, ta nebo béshal*.

¹⁾ Jsp. i: *u'tim*, *unega*.

²⁾ Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima* (Zagreb, 1889), p. 362. Za glas *z* piše se češće *s* (u 13 pisaca) i *f* (u 18 pisaca), ib. p. 366.

³⁾ Mogli bismo misliti i na to, da je, budući da nije bio još dosti vešt ćirilici, prosto zamenjivao ćirilska slova.

Kaošto vidimo, tekstovi se ne slažu te je prema tome jasno, da pisac ćirilskog teksta nije pisao po Dalmatinovoj Bibliji. —

Drugi rukopis, stojeći ispod prijašnjeg, jest ovaj:

ИДИ Г

Тасго не Бог лѣбна те ѡцпи, |
 адне ѡзна ѡзпопера недннороге |
 нора ала, да пздсн сотери пе |
 рѡпа вѣде пинем, не погние |
 него да вѣде нмел знпесс |
 песспессин. ес.

U latinim transkribirano to glasi:

Ivan 3

Tako ie Bog lubil te (s)vet, |
 daie (s)zina (s)zvovega iedinoroge |
 noga dal, davzaki koteri ve |
 ruval bude vniem, ne pogine |
 nego da bude imel zitek |
 vekivekni. ес.

Između ćirilskih znakova ističem opet znak za *k* (tako, vzaki, zitek, vekivekni): *cc*, dakle kurzivni znak Bohorićeve azbuke.¹⁾ Spomenuti treba i znak za slovo *r*: *u*; i to slovo ima Bohorić u kurzivi svoje azbuke.²⁾

Za glas *s* imamo (kao u prijašnjem rukopisu) znak *z*: vzaki. Prema pisanju te reči očekivali bismo, da se pišu: svet, sina, svojega³⁾ ovako: *zuem, zina, zopera*, a faktično imamo kod potonjih dveju reči u početku još jedno slovo, i to slovo, koje poznajem samo iz kurzive Bohorićeve azbuke za „Selo“: *Ξ*; Bohorić tumači to slovo u svojoj latiniци sa: *s*. Naš pisac imao je pred sobom po svoj prilici latinički tekst:

¹⁾ Zašto piše naš pisac: vekivekni? Valjda greška.

²⁾ Karski (p. 185) kaže, da ovaj oblik slova nije redak u spomenicima XV. – XVI. stoleća, a u kurzivi i posle; nalazimo ga u bosanskoj pismu XV. veka, napose u manastirskoj pismu (C. Truhelka u Glasniku zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu, IV. [1889], p. 67, 79.

³⁾ svojega je očita pogreška mesto: svoiega (svojega).

szina, szvoiega te je to tačno od slova do slova preneo u ćirilicu, samo „svet“ je napisao slovom *z* kao znakom za *s*.

Ako to stoji, onda bi ovo bio znak, da je pisac pisao po uzorku latinice i to po ortografiji, gde se je *s* izraživalo sa *sz* (Pergošić: Sz, Vramec: szobom, mefzo, itd.).¹⁾

Konačno treba spomenuti i: zitek za: žitek. *z* za *ž* se kod kajkovaca ne nalazi, ali ima često *f* za *ž*.

Tragovi latinske kajkavske ortografije slažu se sa piščevim jezikom, koji je ekavski, kajkavski: te svet, veruval, žitek. Oblik „imel“ je obični slovenski oblik, ali treba uvažiti Akad. Rj., gde čitamo: „Oblici se ovoga glagola (sc.: imeti) . . . nalaze kod štokavaca samo u prva vremena i to u knjigama pisanima crkvenijem ili miješanijem jezikom, ali su se kod nekijeh čakavaca uzdržali do današnjega dana,²⁾ od čakavaca su i gdjegdje primili i pisci štokavci.“ Karakterističan je i oblik *koteri*, o kojemu veli Akad. Rj., da se nalazi „u našem jeziku samo u sjeverozapadnijem krajevima, i po svoj prilici sad rjedje nego prije“ (između rečnika u Belostencu, Voltiggiju, Stuliću iz Habelića).

Pisanje *ne* = *ie* (*je*) je u ćirilici neobično (*je*, svojega, jedino —, vnjem) te mi se i to čini dokazom, da je pisac bio čovek, vešt pre svega latinici, a koji se je vežbao u ćirilici.

Odakle je prepisivao, ne mogu reći. U 3. glavi evanđelija sv. Ivana nalazi se mesto, koje je prepisivao.³⁾ Napadna je zamenica: „*te* (svet)“; u latinskome tekstu sv. pisma, koji sam ja imao u ruci,⁴⁾ nema zamenice, već mesto glasi: Sic (enim) dilexit Deus mundum, ut Filium suum unicum dederit itd. Spominjem to zato, jer su stariji slovenski pisci (a napose protestantski XVI. veka) pokaznu zamenicu vrlo često upotrebljavali kao artikul.

¹⁾ Maretić, Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima (Zagreb, 1889), p. 362.

²⁾ Konzul-Dalmatin pišu: imeti (na pr. u predgovoru ćirilskih „Artikula“ 1562.)

³⁾ Juraj Dalmatin preveo je mesto ovako: „Taku je Bug ta Svejt lubil, de je dal fvojga edinurojeniga Synu, de vfi ty, kir v' njega verujo, nebodo pogubljeni, temuzh bodo vezhni leben iméli.“

⁴⁾ Epistolae catholicae Johannis etc. item Evangelium etc. opera et studio Nicolai Selnecceri etc. (Lipsiae 1579), str. 154.

Kaošto je poznato, Bohorić je svojoj gramatici napisao dug, znamenit predgovor. Na kraju predgovora je štampano njegovo ime: Adamus Bohorizh. Pred to njegovo ime pripisala je ista ruka, koja je pisala mesto iz evanđelija sv. Ivana, 3. glave, reč: Cpamx . Ne može se reći, da li je ova reč slučajno pisana na tom mestu ili ju treba čitati u vezi s imenom: Bratu Adamus (sc.: Adamo) Bohorizh.

* * *

Iz svega toga izvodim ovo dvoje:

1. Bohorićeva gramatika došla je — što je naravno te se moglo a priori očekivati — preko užih slovenskih zemalja,
2. na kajkavskom području vežbali su se i u ćirilici, i to po Bohorićevoj slovenskoj gramatici.

Zagreb.

Dr. Fr. Ilešić.